

SUKOB JURISDIKCIJA

Pojam

Područje koje se u okviru međunarodnog privatnog prava naziva sukobom jurisdikcija, odnosi se na pravne norme koje reguliraju odnose koji proističu iz koegzistencije pravosudnih i administrativnopravnih sistema različitih država. Ta se koegzistencija manifestira najprije u potrebi razgraničenja nadležnosti između različitih pravosuđa (*međunarodna nadležnost*), a zatim u uspostavljanju mehanizma neophodne suradnje između njih u vrijeme do neki postupak teče (*međunarodna pravna pomoć*), te konačno uspostavljanju pravne mogućnosti da rezultat postupka u jednoj državi dobije pravni efekt u drugim državama (*priznanje i izvršenje stranih sudskih odluka*). Radi se o izuzetno značajnom području međunarodnog privatnog prava od čijih pravila može direktno zavisiti i meritorni ishod stvari u privatnopravnim odnosima s inostranim elementom kao i pravna sigurnost stranaka u tim odnosima, ali na internacionalnom planu.

Međunarodna nadležnost

Međunarodna nadležnost je pojam koji se tijesno naslanja na pojam mjesne nadležnosti u unutrašnjem procesnom pravu. Međunarodna nadležnost je, naime, nadležnost *ratione loci* (dakle s obzirom na prostor) kao što je to i mjesna nadležnost.

Ona predstavlja pravo i obavezu pravosuđa jedne države kao cjeline, da postupa u jednom predmetu koji je internacionalno obilježen.

Stvarna pojmovna sadržina izraza "međunarodna nadležnost" prilično je daleko od direktnih asocijacija koje taj izraz izaziva. Naime, kvalifikativ *međunarodna* navodi na pomisao da se radi o nadležnosti nekih međunarodnih foruma, koja se temelji na međunarodnim, supranacionalnim pravilima i koja se odnosi na sporove iz međunarodnih, međudržavnih sporova. Nije međutim tako. Riječ je o nadležnosti državnih pravosuđa, i to u privatnopravnim odnosima s inostranim elementima. Jedino su izvori normi o međunarodnoj nadležnosti danas djelimično internacionalni - u mjeri u kojoj je međunarodna nadležnost regulirana međunarodnim ugovorima. Pravila o međunarodnoj

nadležnosti razlikuju se od unutrašnjih pravila o mjesnoj nadležnosti po tome, što nemaju u vidu konkretan sud, već državno pravosuđe kao cjelinu, što znači da je međunarodna nadležnost *apstraktna* po svojoj prirodi.

Zbog svega ovoga, u literaturi se predlaže upotreba nekih drugih, podesnijih termina, premda ni oni najčešće ne daju potrebnu preciznost. Tako se npr. izrazi *opšta nadležnost* ili *državna nadležnost* već na prvi pogled čine preširokim. Izraz *sudbenost* ili *podsudnost* više asocira na prirodu predmeta i na toj osnovi delimitaciju između postupka pred sudovima i pred drugim državnim organima. Naročitu zabunu unosi upotreba izraza *jurisdiction* u angloameričkoj literaturi, pošto taj izraz otvoreno asocira na izraz "jurisdikcija" u značenju u kojem ga koristimo u našem jeziku (kao ukupnost državne vlasti nad teritorijom, licima i predmetima), a koji podrazumijeva i vršenje zakonodavne i izvršne vlasti. Premda se u literaturi predlažu i neki adekvatniji izrazi, dominacija termina "međunarodna nadležnost" nameće njegovu dalju upotrebu, naravno uz sve rečene rezerve.

Pojam

Izvesno je da bi svaka država, na temelju vlastite suverenosti, mogla nadležnosti svojih organa podvrgnuti sve predmete koji se pred njih postave, pa tako i one koji su činjenično vezani za inozemstvo, bez obzira na karakter i intenzitet te veze. Takav, teritorijalistički koncept nadležnosti države međutim ne praktikuju. Kad se radi o predmetima s inozemnim obilježjima, svaka država stavlja izvjesne granice nadležnosti svojih organa, čime se jedan dio takvih predmeta, prepušta nadležnosti organa drugih zemalja. Ovo mudro samoograničavanje može se posmatrati kao izraz različitih motiva. Tako ono može biti uzrokovano okolnošću da postoji međunarodni ugovor (dvostrani ili višestrani) čije odredbe delimitiraju nadležnost organa država ugovornica. Zatim ono može biti izraz nastojanja domaće države da se, u određenoj mjeri, respektuje nadležnost drugih država i tako izbjegne retorzija ili uskraćivanje priznanja domaćih sudskih odluka u inozemstvu. Konačno, svaka će država nastojati da rastereti svoje organe onih predmeta, za čije rješavanje sama nema interesa, jer su s njom samo neznatno povezani.

Unutar iz ovih razloga postavljenih granica, ostaje područje privatnopravnih odnosa u kojem država smatra svoje organe

međunarodno nadležnim. Krug tih privatnopravnih odnosa, vezanih za domaću državu posredstvom teritorije, lica ili osoba, čini područje međunarodne nadležnosti organa te države (njem.*gerichtsbarkeit*, engl.*jurisdiction*, franc.*jurisdiction*, ital.*giurisdizione*). Predmete iz ovog djelokruga država dalje raspoređuje pojedinim organima na temelju internih propisa o nadležnosti *ratione materiae* i *ratione loci*. Tako pitanje međunarodne nadležnosti uvijek prethodi pitanju unutarnje mjesne nadležnosti.

Pošto je i međunarodna nadležnost po svojoj prirodi nadležnost *ratione loci*, kao što je to i mjesna nadležnost, bitno ih je terminološki razlikovati. Tako se u italijanskoj doktrini govori o *competenza internazionale* (*competenza giurisdizionale, giurisdizione*) u smislu međunarodne, te o *competenza territoriale* u smislu mjesne nadležnosti. U Francuskoj se koriste termini *competence generale* i *competence speciale*, u Engleskoj *jurisdiction* i *competence*, a u Njemačkoj *gerichtsbarkeit* odnosno *zustandigkeit*.

Vezanost jednog privatnopravnog odnosa za više država, uzrokuje i paralelnu zainteresiranost tih država za odnos o kojem je riječ. Pravila o međunarodnoj nadležnosti upravo su izraz te zainteresiranosti, i nastaju tako što zakonodavac anticipira moguće oblike vezanosti slučaja za domaću državu, pa određene vidove vezanosti uzima kao dovoljan osnov za nadležnost domaćih organa. Hoće li organi jedne države biti ili neće biti nadležni za raspravljanje spora s inostranim elementima, pitanje je na koje odgovor suvereno daje domaći zakonodavac, ili, eventualno, zaključeni međunarodni ugovor. Pritom se, pogotovo danas, ne može odreći utjecaj koji na kreiranje pravila o međunarodnoj nadležnosti vrše principi međunarodnog prava (princip suverene jednakosti država, princip nemiješanja u unutarnje stvari država i dr.). Ipak, činjenica da u različitim zemljama srećemo katkad ista ili slična pravila o međunarodnoj nadležnosti, nije izraz njihove međunarodnopravne obaveze, već prije izraz podesnosti određenih kriterija za nadležnost koji su internacionalno prihvatljivi i kao takvi izabrani od domaćeg zakonodavca. Čak i pravila koja nadležnost domaćih sudova npr. čine zavisnom od mogućnosti priznanja njihove odluke u nekoj stranoj zemlji, izraz su volje domaćeg zakonodavca i nisu diktirana međunarodnim pravom. Države, prema tome, samostalno uređuju nadležnost svojih organa, pa se njihova pravila o tome katkada razilaze, a katkada konvergiraju. Na internacionalnom planu primjetna je

tendencija ka približavanju i ujednačavanju kriterijuma za međunarodnu nadležnost. Ova je tendencija posebno izražena u okviru Evropske zajednice i dolazi do izražaja u zaključivanju međunarodnih ugovora, ali u izvjesnoj mjeri i *via facti* utjecajem na zakonodavstvo i judikaturu država. Ovo međutim ne znači da smo blizu unifikacije pravila o međunarodnoj nadležnosti na širem međunarodnom planu.

Karakter pravila o međunarodnoj nadležnosti

Protivrječan karakter pravila o međunarodnoj nadležnosti proističe iz očigledne suprotnosti između njihovog cilja, koji je internacionalan, i njihovog ograničenog domašaja, determiniranog teritorijalnim važenjem procesnog prava. Svrha je tih pravila, *in ultima linea*, razgraničenje nadležnosti domaćih organa u predmetima s inostranim obilježjima, od nadležnosti organa drugih država. Tu svrhu međutim ona objektivno ne mogu postići, pošto obavezuju samo domaće organe i ne mogu utjecati na eventualno otpočinjanje i vođenje postupka pred stranim organima. Naprotiv. Kod otpočinjanja postupka, strani se organ rukovodi vlastitim pravilima o međunarodnoj nadležnosti, koja mogu biti ista, ali i bitno različita od domaćih.

Moglo bi se zaključiti da pojam međunarodne nadležnosti počiva na trima određujućim elementima: u prvom redu, radi se o nadležnosti u stvarima s inostranim obilježjima; drugo, riječ je o apstraktnoj nadležnosti države i njenih organa posmatranih kao cjelina; treće, pravila o tome kad su njihovi organi međunarodno nadležni a kada nisu, u odsustvu međunarodnog ugovora suvereno propisuje svaka država za sebe.

Osnovni principi reguliranja međunarodne nadležnosti

Delikatan zadatak reguliranja međunarodne nadležnosti organa vlastitog pravosuđa, pretpostavlja, za domaćeg zakonodavca, prihvatanje određenih principa, njihovo uvažavanje i dovođenje u međuzavisnost prema njihovu značaju. U teoriji se govori o različitim interesima kojima se države pri tome rukovode, pa se najčešće pominje interes tuženika da bude tužen u zemlji čiji je državljanin ili domicilijant, interes države da sude njezini sudovi kad treba da se primijeni njeno materijalno pravo, ili kad je slučaj za nju najpotpunije povezan, zatim interes da sudi sud one države u

kojoj treba da nastupi izvršenje odluke i sl. Načela regulisanja međunarodne nadležnosti u konkretnoj će državi zavisiti od rangiranja ovih interesa, te davanja prednosti jednim na račun drugih. Otud je i nastala pojava različitih sistema međunarodne sudske nadležnosti.

Polazna tačka u valjanoj razdiobi međunarodne nadležnosti bilo bi, smatra Neuhaus, shvatanje po kojem slučaj jedne date činjenične konzistencije može najbolje riješiti sud jedne određene države, dok će slučaj drugačije činjenične konzistencije biti najuspješnije raspravljen pred sudom neke druge države. Pri tome se, dakako, zanemaruju razlike među sudovima različitih država, kao što su one vezane za nepristrasnost, savjesnost, obrazovanje i erudiciju sudija i sl. Fingira se da je "dijeljenje pravde" ekvivalentan proces u svakoj državi, a nužne korekcije mogu se postići djelstvom rezerve javnog poretka.

Wolff drži da kod kreiranja pravila o međunarodnoj nadležnosti glavni uticaj vrše shvatanja o fundamentalnim ciljevima koje treba da ostvaruje domaće pravosuđe. Tako će država koja polazi od toga da je osnovni zadatak njenih sudova zaštita domaćih državljana, u prvi plan staviti kriterij personalne povezanosti. Otuda, po njegovom mišljenju dolazi naglašen značaj državljanstva kao kriterija međunarodne nadležnosti u Francuskoj i Italiji. Država koja smatra da je osnovni zadatak njenih sudova da primjenjuju i razvijaju domaće pravo, vezaće vlastitu međunarodnu nadležnost za mjerodavnost svog materijalnog prava. On zaključuje da je najprihvatljivije stanovište koje, kod kreiranja pravila o međunarodnoj nadležnosti, polazi od suprotstavljenih interesa stranaka i principa *actor sequitur forum rei*.

Najpotpuniji prikaz načela za regulisanje međunarodne nadležnosti nalazimo kod Szaszyja, koji daje čak deset principa sa njihovim antitezama. Prema njegovom mišljenju, princip skladnosti pravila o međunarodnoj nadležnosti (*principium harrmoniae iurisdictionis internationalis*) nalaže da država utvrdi svoju međunarodnu nadležnost samo ukoliko postoji odlučna veza slučaja s njezinim suverenitetom, a da u protivnom prepusti predmet nadležnosti strane zemlje koju indiciraju okolnosti slučaja. Nasuprot ovom, stoji princip nezavisnosti države (*principium autarchiae nationalis*) prema kome država propise o međunarodnoj nadležnost svojih organa donosi samostalno, i nije obavezna obazirati se na pravne poretke drugih zemalja. Treba naglasiti da su oba principa došla do izražaja u internim zakonodavstvima o međunarodnoj nadležnosti, i da države nastoje

pomiriti njihove oprečne zahtjeve. Ima primjera potpune dominacije načela harmonije (tako u sistemima bivših socijalističkih zemalja), kao i potpune dominacije načela autarhije (u francuskom pravu). Princip jedinstva pravila o međunarodnoj nadležnosti i pravila o mjerodavnom pravu i njemu suprotan princip njihove međusobne neovisnosti (*principium identitatis vel disparitatis legis et iurisdictionis*) odnose se na pitanje eventualne determinisanosti međunarodne nadležnosti kolizionim pravilima, odnosno njihove samostalnosti. Primjenu principa jedinstva nalazimo u švajcarskom pravu, kao i pravima bivših socijalističkih zemalja, dok je u drugim pravnim sistemima njegova uloga podređena. Slijede princip teritorijaliteta i princip personaliteta (*principium territorialitatis vel personalitatis*). Prvi favorizira povezanost slučaja s državnom teritorijom, a drugi drugi državljanstvu pripadnost stranaka. Prema principu mjesta uručenja (*principium loci significationis*), za međunarodnu nadležnost sudova jedne države odlučna je činjenica da se na njenoj teritoriji može tuženom uručiti poziv pred sud, a njegovu dominaciju nalazimo jedino u angloameričkom pravu. Princip uzajamnosti (*principium reciprocitatis*) nalaže da se prilikom utvrđivanja nadležnosti za strance mora uvažavati stav strane zemlje prema domaćim državljanima u istoj prilici. Načelo autonomije volje stranaka (*principium autonomiae voluntatis*) dopušta strankama da postignu sporazum o tome čiji će sud za njihov spor biti međunarodno nadležan. Ovo načelo, koje je na terenu ugovornih odnosa paralelno s istoimenim načelom u oblasti kolizije zakona, prisutno je, u manjoj ili većoj mjeri, u svim pravnim sistemima u vidu pravila o *prorogatio fori*. Princip efektivnosti (*principium efectivitatis*), zahtijeva da država utvrđujući vlastitu međunarodnu nadležnost uzmu u obzir mogućnost priznanja i izvršenja odluke njihovih sudova u zemlji čiji su državljani stranke, ili zemlji u kojoj stranke to budu zahtijevale. Ovo načelo, koje dopunjava pomenuti princip harmonije pravila o međunarodnoj nadležnosti, pored teorijske utemeljenosti, veoma je važno sa aspekta prvine sigurnosti i praktičnih interesa stranaka. Princip nemiješanja (*principium non interventionis*) ide za tim, da se izbjegnu sukobi nadležnosti, tako što države neće stavljati u djelokrug vlastite međunarodne nadležnosti predmete koji nemaju teritorijalne niti personalne veze većeg značaja sa njima. princip samouvažavanja upravljen je na to da se države uzdrže od produciranja sudskih odluka koje će biti deklaracije bez ikakvog dještva u inostranstvu, kako zbog komplikacija koje će proisteći za stranke, tako i zbog izbjegavanja retorizije od strane drugih država. Konačno, prema

načelu zabrane zloupotrebe prava (*principium praeventionis abusus iuris*), države su dužne onemogućiti zloupotrebu pravila o međunarodnoj nadležnosti na štetu državnih interesa i interesa stranaka.

Većinu ovih principa lahko ćemo prepoznati u pravilima o međunarodnoj nadležnosti sudova različitih zemalja, pa ćemo, pritom, uočiti da su neki od njih negdje dominantni, negdje više, a negdje manje uvaženi. Upravo se na tome temelji tradicionalna kasifikacija sistema međunarodne sudske nadležnosti na *romanski, kontinentalno- evropski i angloamerički*.

Prvi je izgrađen u Napoleonovom kodeksu iz 1804. i s manjim ili većim korekcijama prihvaćen u zemljama čije se građansko zakonodavstvo razvijalo pod njegovim uticajem. U ovim se zemljama, kod utvrđivanja međunarodne nadležnosti polazi od državljanstva stranaka kao presudne vezne okolnosti. Prema francuskom Građanskom zakoniku je, tako, za nadležnost francuskih sudova dovoljan razlog domaće državljanstvo jedne od stranaka, bez obzira na to što slučaj nema nikakve druge veze sa Francuskom (art. 14 i 15 Code Civil). U osnovi ovoga sistema, kako smatra Wolff, stoji shvatanje kako domaći sudovi treba da služe zaštiti domaćih državljana.

Drugi sistem izgrađen je u njemačkom Zakonu o građanskom postupku iz 1877. čiji je uticaj bio snažan u nizu zemalja kontinentalne Evrope, pa i izvan nje (Japan). Pitanje međunarodne nadležnosti sudova rješava se u ovim zemljama prema kriterijima utvrđenim za unutarnju teritorijalnu nadležnost. Pritom jedan broj ovih zemalja i nema posebnih propisa o međunarodnoj nadležnosti, već se ona izvodi analogijom sa propisima o mjesnoj nadležnosti. Na temelju razmatranja o sukobljenim interesima stranaka, ovdje je polazni princip *actor sequitur forum rei*. Domaći su sudovi, prema tome, međunarodno nadležni ukoliko tuženi ima na domaćoj teritoriji prebivalište odnosno sjedište. Ovo stanovište je prihvaćeno i u našem međunarodnom privatnom i procesnom pravu.

Postoji suštinska razlika u pogledu reguliranja (ali i shvatanja) međunarodne nadležnosti u zemljama kontinentalno-evropske tradicije i angloameričkim zemljama. Naročito kad se radi o tzv. tužbama *in personam*, kad se dakle radi o odlukama koje djeluju *inter partes* (kao što su ugovorni i deliktzni zahtjevi npr.) angloamerički sistem prevashodno cilja na to da se postigne zadovoljavajuće rješenje u konkretnom slučaju i da se, iznad svega zaštite legitimni interesi tuženika. Otuda u ovom

sistemu sud često neće prihvatiti nadležnost ako po njegovoj ocjeni konkretnih okolnosti on nije "konvenirajući forum." Dok evropski sistem nastoji kao vrhunski cilj postići pravnu sigurnost i predvidivost nadležnosti, te se bazira na čvrstim pravilima i kriterijima za nadležnost koji ne ostavljaju sudu nikakav "prostor za manevriranje" vlastitom nadležnošću, dotle se u angloameričkom pravu polazi od jedne čisto procesualne koncepcije o nadležnosti koja osnovnim kriterijem smatra činjenicu da je tuženom na domaćoj teritoriji uručen "writt of summons" (poziv pred sud), bez obzira na druge vezne okolnosti. Takvo uručenje (*service of a writt*) moguće je u engleskom pravu na tri načina: ako je tuženi fizički prisutan na teritoriji Ujedinjenog Kraljevstva, bez obzira na okolnosti i dužinu tog prisustva, ako se on dobrovoljno podvrgao nadležnosti engleskog suda, ili ako sud dozvoli takvo uručenje na stranoj teritoriji. Ipak, sud neće prihvatiti nadležnost ako bi se ona kosila sa isključivom nadležnošću ili sa sporazumom o izboru prava koji su postigle stranke. Naravno sud se može poslužiti i doktrinom *forum non conveniens*, odnosno proglasiti se "neprikladnim" forumom za dati slučaj. Pravo SAD pored fizičke prisutnosti tuženog za međunarodnu nadležnost u stvarima *in personam* prihvata i druge oblike povezanosti između lica i predmeta sa domaćim sudom. Američki *Restatement* poznaje više kriterija za takvu "dovoljnu" (*sufficient*) povezanost: prebivalište (*domicil*), boravište (*residence*), državljanstvo, pristanak, upuštanje u raspravu, vršenje djelatnosti na domaćoj teritoriji, preduzimanje akta, nastanak posljedice na domaćoj teritoriji, posjedovanje imovine u domaćoj zemlji, a sadrži i generalnu klauzulu prema kojoj će se relevantnom povezanošću sa državom smatrati svaka ona koja "vršenje jurisdikcije čini razumnim. "

Nastavni materijal MPP II, 12-03-20